

5. Ibid, fond 13, opys 376, tom 67, arkush 152–172.
6. Ibid, fond 13, opys 372, tom 19, arkush 247–257.
7. Ibid, fond 13, opys 376, tom 69.
8. KENTIL, A.V. (1999) *Ukrainska povstanska armia v 1944 – 1945 rr.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
9. KYRYCHUK, U.A. (1991) *Istoriya UPA*. Ternopil: s. n.
10. KYRYCHUK, U.A. (2003) *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 1940 – 1950 rr.: ideolohiia ta praktyka*. Lviv: Dobra sprava.
11. KOLODZINSKYI, M. (1957) *Ukrainska voenna doktryna*. Toronto: Tovarystvo kolyshnykh voiakiv UPA v Kanadi i ZDA.
12. ISHCHUK, O., KOKIN, O. (eds.) (2007) *Borotba proty povstanskoho rukhu i natsionalistichnoho pidpillya: protokoly dopytyt zareshchovanykh radyanskykh orhanamy derzhavnoho komanduvannia UPA*. In: *Litopys UPA. Nova seriya*. Vol. 9. Kyiv; Toronto: Vydavnytstvo "Litopys UPA".
13. CHERCHENKO, Yu., KUK, V., KOVAL, V., HALASA, V., VOVK, O. (eds.) (1995) *Vydannia Holovnoho komanduvannia UPA*. In: *Litopys UPA. Nova seriya*. Vol. 1. Kyiv; Toronto: Vydavnytstvo "Litopys UPA".
14. MIRCHUK, P. (1968) *Narys istoriyi OUN*. Vol. 1. München; London; New-York: Ukrainske vydavnytstvo.
15. MIRCHUK, P. (1991) *Ukrainska Povstanska Armia 1942 – 1952. Dokumenty i materialy*. Lviv: Prosvita.
16. MUZYCHUK, S., MARCHUK, I. (2002) *Batalion "Roland". Odnostrii. Viiskovo-istorychny zhurnal*, 7.
17. MUZYCHUK, S., MARCHUK, I. (2006) *Ukrainska Povstancha Armia*. Rivne: Odnostrii.
18. PATRYLIAK, I.K. (2012) *"Vstan i borys! Slukhai i vir..."*. *Ukrainske natsionalistychne pidpillya ta povstanskyi rukh 1939 – 1960 rr.* Lviv: Chasopys.
19. PATRYLIAK, I.K. (2004) *Viiskova diialnist OUN (B) 1940 – 1942 rokakh*. Kiev: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
20. PATRYLIAK, I.K. (2004) *"Shchodennyi khlib" kursantiv UPA: Zhytlove, materialno-tekhnichne, prodovolche ta medychne zabezpechennia starshynskykh i pidstarshynskykh shkil UPA (1943 – 1944 rr.)*. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. 3, pp. 246–260.
21. PATRYLIAK, I.K. (2012) *Kadry vyrishuiut vse: pidhotovka starshyn i pidstarshyn UPA*. *Ukrainskii tyzhden* [Online]. 21 October. Available from: <http://tyzhden.ua/History/62780>. [Accessed 21 January 2016].
22. *Plastuny u vyzvolnykh zmahaniakh: Dani zibrav 28th kurin UPS-ok "Verkhovynky"*. (2002) New-York: s. n.
23. ZABILI, R. (ed.) (2007) *Remeslo povstantsia. Zbirnyk prats pidpolkovnyka UPA Stepana Frasuliaka – "Khmelia"*. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu.
24. ROG, V. (2005) *Mykhailo Kolodzynski. Lytsar idei i chynuv. Nezbornyia Natsiya* [Online]. 3 (329). Available from: <http://nezbornyia-nacyia.org.ua/show.php?id=392>. [Accessed 27 January 2016].
25. SODOL, P.P. (1994) *Ukrainska Povstancha Armia 1943 – 1949 rr.* Vol. 1. New-York: Proloh.
26. SODOL, P.P. (1995) *Ukrainska Povstancha Armia, 1943 – 1949 rr.* Vol. 2. New-York: Proloh.
27. SODOL, P.P. (2004) *Starshynski kadry UPA. Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. 3, pp. 235–245.
28. TKACHENKO, S.N. (2000) *Povstancheskaia armia: taktika borby*. Minsk: Kharvest.
29. VIATROVYCH, V. (ed.) (2007) *Ukrainska Povstanska Armia. Istoriia neskoronykh*. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu.
30. FIROV, P.T. (2002) *Istoriia OUN-UPA: Sobytiia, fakty, dokumenty, kommentarii: Uchebnoe posobie*. Sevastopol: Izdatelstvo Sevastopolskogo Natsionalnogo tekhnicheskogo universiteta.
31. FRASULYAK, S. (1959) *Ukrainska partyzanka*. London: Vydannia zakordonnykh chastyn orhanizatsii ukrainskykh natsionalistiv
32. *Tsentrnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy*, fond 3833, opys 1, sprava 257.
33. Ibid, fond 3836, opys 1, sprava 33.
34. Ibid, fond 3836, opys 1, sprava 45.
35. Ibid, fond 3867, opys 1, sprava 25.

Надійшла до редколегії 23.05.16

O. Ponypaliak, Ph.D. student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES THE SCHOOL OF MILITARY OFFICERS OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY (AUGUST 1943 – JANUARY 1944)

The article explores the history of training officers and commanders of the Ukrainian Insurgent Army (UIA) in the military officer school. The author researched the creation and activities of the first commander schools UIA in Volyn region (the North-Western part of Ukraine) from August 1943 to January 1944. The author reviewed the character direction and working conditions of officer school under the code name "Druzhynnyky" and "Lisovi Chorty". The author researched the historiography of the subject and the source base issues; analyzed the conditions, circumstances and the main reasons for establishment officers schools in UIA; studied personal biography military commanders of this field schools – Lev Chyrysko ("Horyn"), "Chris", Vasyl Brylevskyi ("Borovy") etc. In the work is given research training materials, literature, and instructions for the cadets and teachers of the military commander schools UIA. In general, the author studied the activities of the UPA officers' school in one of the first period of struggle Ukrainian liberation movement.

Keywords: Organization of Ukrainian Nationalists, OUN, Ukrainian Insurgent Army, UIA, officers, officers training, officers school of the UIA, "Druzhynnyky", "Lisovi Chorty".

УДК 940.5(476)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.128.1.12>

О. Трубчик, здобувач
Інститут історії НАН Республіки Беларусь, Мінськ

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ НА БЕЛАРУСЬКІЙ ТЕРИТОРІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО УПРАВЛІННЯ СХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ (ЛЮТИЙ 1919 РОКУ – ВЕРЕСЕНЬ 1920 РОКУ)

Стаття присвячена вивченню освітньої політики польської влади на окупованій беларуській території. Проблема східного кордону стала ареною політичних дискусій серед польської делегації на Паризькій мирній конференції. Суперництво між федератами та інкорпорантами виявилось в постановах польського Законодавчого сейму, відбувалося у громадських міркуваннях і на сторінках тогочасної преси. Польська адміністрація, маніпулюючи можливістю вибору мови навчання, діяла все ж у дусі федералізму. До кінця 1919 року Польська держава не фінансувала розвиток шкільної освіти, що послаблювало позиції відділу просвіти. Це давало змогу окремим шкільним інспекторам діяти відповідно до своїх власних політичних уподобань. У сфері освіти відбувалась боротьба між урядовцями, котрі підтримували ідею федерації, й прихильниками інкорпорації беларуських земель до складу Польської держави. Швидкий зріст польських шкіл спостерігався в основному в Брестському та Віленському округах. Матеріальну підтримку польським школам надавали громадські організації, підготовку вчителів для беларуських земель здійснювали в семінаріях Польщі. Беларуска освіта реалізовувалась лише в Мінському окрузі.

Ключові слова: шкільна освіта, освітня політика, Громадянське управління Східних земель, секція освіти та громадської опіки, шкільний інспектор.

Політика Польської держави на окупованих територіях в 1919–1920 роках є одним із найскладніших питань сучасної історіографії. Це пов'язано в першу чергу з тим, що між польськими та беларуськими істориками не має спільного наукового історичного обґрунтування

тогочасних політичних концепцій. У цьому сенсі не має розуміння і серед представників польської історичної науки. Отож, виникає питання: федералізм чи інкорпорацію пропонувала польська влада на беларуських землях, які стояли на шляху становлення національної

держаності? Напередодні відновлення незалежності Польської держави, польські політичні партії та угруповання виказували різні позиції щодо беларуського питання. Проблема східного кордону стала ареною політичних дискусій серед польської делегації на Паризькій мирній конференції. Суперництво між федератами та інкорпорантами виявилось в постановах польського Законодавчого сейму, віділюструвалося у громадських міркуваннях і на сторінках тогочасної преси.

В останнє десятиріччя серед польських істориків спостерігається схильність до ідеалізації федералістичної концепції. Сучасна дослідниця, доктор історичних наук І. Геровська-Калаур вважає, що Ю. Пілсудський був переконаним федералістом і саме в цьому напрямку намагався проводити політику на території Громадянського управління Східних земель. Відповідальність за переорієнтацію польського уряду в бік інкорпорації історик покладає на місцеву адміністрацію й беларуських національних діячів [4].

На наш погляд, в останній чверті минулого століття польська історіографія пропонувала більш об'єктивний підхід до вивчення беларуського питання. Відома дослідниця К. Гамулка проаналізувала політичні ідеї, концепції і проекти польських організацій та співставила їх з реальною практикою державного будівництва [6]. Офіційну політичну лінію, яку проводив Керівник держави, неможливо назвати чітко окресленою. У справі його політичних планів і концепцій вбачається прихованість. Напередодні військового наступу на Вільно, Ю. Пілсудський не визначав себе ні федералістом, ні інкорпорантом. Політика щодо литовсько-беларуських земель повинна була окреслитися у випадку зайняття Вільно. Ю. Пілсудський прийняв рішення, "яке закривало шляхи щодо усіх інших можливих варіантів" [6, с. 63]. Цим рішенням була відозва "До жителів колишнього Великого Князівства Литовського" від 22 квітня 1919 року. Сама назва мала сприйматися як початок федеративної політики. Головнокомандувач обіцяв населенню "дати можливість вирішити внутрішні національні та релігійні справи так, як захочеться населенню, без будь-якого тиску з боку Польщі" [1, с. 1–2]. Віленська відозва, в якій не було жодного слова про майбутній державний лад беларуських земель, повинна була стати офіційною платформою польської політики. Першим кроком щодо її реалізації стала передача влади на беларуських територіях, зайнятих польськими військами, цивільній адміністрації. Ю. Пілсудський видав декрет 13 травня 1919 р., який стосувався організації Громадянського управління Східних земель (ГУСЗ). Генеральний комісаріат ставав центральною владою і підпорядковувався безпосередньо Головнокомандувачу. Серед пріоритетних напрямків політики польської влади на території ГУСЗ особливе місце займала освітня діяльність. Організація шкільної справи за волевиявленням місцевого населення, можливість вибору мови навчання могла передбачити результати плебісциту на цих територіях. Зрозуміло, що шкільна освіта ставала полем політичної боротьби поміж прихильниками програми, оголошеної у Віленській відозві, та реалізаторами ідеї інкорпорації.

Про це виразно свідчить форма та зміст джерел, що збереглися. Перш за все, це справоздачі та ліквідаційні рапорти повітових й окружних шкільних інспекторів, а також кореспонденція інструкторів Товариства охорони кресової (ТОК – польська громадська організація, створена у Польщі в 1918 р. націонал-демократичними колами. У березні 1919 р. почала поширювати свою діяльність на беларуські окуповані землі. Займалася розбудовою мережі органів місцевого самоврядування та підготовкою плебісциту, на якому беларуське населення повинно було висловити свою думку щодо долучення ГУСЗ до Польщі). Ці документи дозволяють виявити особли-

вості та умови розвитку шкільної справи у різних регіонах ГУСЗ. Усі розпорядження центральних органів на окупованих поляками беларуських територіях розповсюджувалися за допомогою "Службового щоденника Громадянського управління Східних земель", який почав виходити з квітня 1919 р. у Варшаві, а потім у Вільно. До травня 1920 року було надруковано близько 20 розповсюджень та циркулярів, які стосувалися шкільництва й освіти. Усі ці документи були підписані заступником Генерального комісара Е. Івашкевичем. Сам Ю. Осмоловський практично не торкався шкільної справи, тим самим знімаючи із себе всю відповідальність за її здійснення. Аналіз офіційної законодавчої бази, матеріалів справ польських органів освітньої влади, статистичних даних шкільництва, документів про освітню й добродійну діяльність польських громадських організацій та інших джерел дозволило окреслити два хронологічні періоди освітньої політики польської влади на території ГУСЗ.

Квітень-жовтень 1919 року. Цей період був пов'язаний з діяльністю першого керівника відділу освіти та культури при Генеральному комісаріаті Владислава Ліхтаровича. До початку навчального року відбулося призначення нових вчителів, перевага надавалася підтримці загальноосвітніх шкіл, які дозволялося відкривати за волевиявленням місцевих жителів. У першому розпорядженні, яке стосувалося організації освіти та шкільництва на теренах ГУСЗ, оголошувався принцип свободи навчання рідною мовою усіх національних груп. Практичне здійснення цього припису повинно було забезпечити можливість організації національних шкіл [3, арк. 330]. Дозвіл вибору національного характеру школи демонстрував намір польської влади чинити згідно з вимогами Віленської відозви. Разом з тим, аналіз потреби у створенні національних шкіл був вагомим для вибору владою в подальшому. Виглядав він (вибір – О. Т.) не на користь беларуськомовної освіти, бо місцеве населення в більшості випадків надавало перевагу російськомовним школам. Прихильники інкорпорації вважали, що створення значної кількості російськомовних шкіл в умовах війни з Радянською державою загрожувало політичній стабільності польської влади на зайнятих територіях. Деякі інспектори почали схилити населення до створення польських шкіл. При цьому не допускалася організація беларуських шкіл, які ототожнювалися із російськими.

Відділ освіти керував діяльністю повітових освітніх органів через окружних шкільних інспекторів (у червні – липні 1919 року відбулася офіційна розбудова окружної та повітової влади на території ГУСЗ. У складі відомств кожного округу було призначено шкільних інспекторів, котрі через повітового комісара підпорядковувалися керівництву Генерального комісаріату. В 1919–1920 роках шкільним інспектором Віленського округу був призначений Вітольд Венцславський, Мінського – Люціан Квек, Брестського – Казимир Вольбець). У свою чергу окружна влада не могла належним чином здійснювати контроль усіх повітових шкільних інспекторів, що пояснювалося віддаленістю та розкиданістю населених пунктів й відсутністю транспортних засобів для пересування. Тим самим на території ГУСЗ створилися умови для проведення освітньої політики у залежності від особистих політичних поглядів окремих місцевих адміністраторів. Повітово-окружні керівники, котрі бажали створити якомога більше польськомовних шкіл на початку нового навчального року, опиралися на фінансову підтримку з боку польських громадських організацій: Головна опікунська рада, Товариство ім. Ю. Пілсудського, Польське шкільне товариство та інші. Ці організації активізувалися з початком окупації беларуських територій. Їх фінансування йшло, переважно, з Варшави. І саме ця обставина дозволяла цим громадсь-

ким організаціям діяти незалежно від Генерального комісаріату. До кінця жовтня 1919 року Польська держава ще трохи й "нашкребла" коштів офіційно на розвиток шкільної справи на території ГУСЗ. Можна, звичайно, припуститися думки, що відділи освіти посправжньому намагалися розбудувати мережу освітніх беларуських закладів на умовах федерації й за умови відсутності власних коштів, однак керівник відділу освіти не мав змоги реалізувати заплановане. Так, у липні 1919 року В. Ліхтарович взявся до "розподілу" шкільних учителів для тих середніх шкіл, які існували фактично. Підготовку молодих кадрів для нових шкіл планувалося здійснювати через мережу вчительських семінарій. У цей же час, завдяки польським громадським організаціям, у тандемі з частиною повітових шкільних інспекторів Гродненщини, Віленщини та Брестчини, почалася активна розбудова шкіл та польських вчительських курсів [5, с. 26]. Влітку 1919 року 2-х – 3-х місячні педагогічні курси були відкриті у Беластроку, Гродно, Волковську. На цих курсах перепідготовку пройшло близько 600 учителів для польських шкіл Гродненщини [1, арк. 1–4]. Вчительські курси, організовані в Брестському, Кобринському, Пружанському, Волковському та Слонімському повітах, до жовтня 1919 року "забезпечили" вчителями 200 нових польських шкіл в Брестському окрузі [7, арк. 24].

На конференції "представників учительської влади" 31 липня 1919 року у Вільно Ю. Осмоловський заявив: "Відносно російських шкіл ми не маємо якихось зобов'язань та ніяких субсидій цим школам видавати не збираємося. Субсидії потрібно дати беларуським школам, коли об'єктивно віднайдеться певна кількість тих, хто захоче навчатися в таких. Швидко за все, кількість беларуських шкіл буде мінімальною. Щодо ж єврейських шкіл, то вони субсидій зовсім не отримуватимуть. Ми й так дозволили населенню вибір шкіл, тому на більшу допомогу уряду щодо шкільної справи розраховувати не варто. У нас немає спеціального грошового фонду "на розвиток шкіл", до того ж залишаються невизначеними форми нашого зв'язку з Польщею, тому кредит, який ми отримали, віддаємо на польські школи, а для інших ми будемо тільки доброзичливими споглядальниками" [6, арк. 93–95]. Польське керівництво добре розуміло, що без державної підтримки російські та беларуські школи не мали шансів розвиватися. Місцеве населення, котре потерпало від умов воєнного часу, не могло добровільно спонсорувати російські й беларуські школи, тому змушене було віддавати дітей навчатися до польських шкіл. Непольські школи розвивалися тільки в Мінському окрузі. З часів німецької окупації на Мінщині залишилася значна кількість беларуських шкіл і з такою реальністю польська влада не могла не рахуватися. Крім того, особливо з осені 1919 року, тут (на Мінщині – О. Т.) були сконцентровані основні сили беларуського національно-визвольного руху. На цій території збереглися традиції місцевого самоврядування ще з минулих "російських часів", тому школи були переведені на утримання Мінського магістрату, повітових та гмінних рад й приватних громадських організацій. Фактично, вчительська влада тут опинилася поза межами своїх безпосередніх обов'язків. Не мали впливу на Мінщині і польські громадські організації. В середині серпня 1919 р. при Мінському магістраті було організовано відділ освіти та громадянської опіки, котрий очолив Чеслав Радевіч [8, арк. 8]. На початку вересня Магістрат згодився взяти на своє повне утримання 35 початкових шкіл (колишніх радянських шкіл I ступеню), 6 вищих початкових шкіл, беларуську гімназію й торгівельну школу, а також школу для глухонімих дітей. При відділі освіти магістрату була створена комісія, яка повинна була визначити національну приналежність цих шкіл, підібрати персонал, переписати інвентар, оцінити необхід-

ність ремонту шкільних приміщень тощо [8, арк. 31]. До складу цієї комісії увійшли представники громадських організацій: Беларуської шкільної ради Мінщини (БШРМ) під керівництвом С. Рак-Михайловського, Польської шкільної ради, а також представники шкільного відділу Єврейської громади. Вказані організації з дозволу польської влади оголосили себе опікунами відповідних національних шкіл.

Оцінити результати польської освітньої політики, яка проводилася до кінця жовтня 1919 року, досить складно. За весь період діяльності відділу В. Ліхтаровича (квітень-жовтень 1919 року) не залишилося жодної справоздачі. Відсутність фінансових надходжень визначила слабку місця перших органів освіти при Генеральному комісаріаті. Це дало можливість польським громадським організаціям та місцевим адміністраторам, котрі дотримувалися інкорпораційних поглядів, значно сильніше впливати на шкільну політику й справу в цілому. У Віленському та Брестському округах почалася поступова реорганізація російських та беларуських шкіл у польські. Беларуска шкільна справа розвивалася лише на Мінщині.

Другий період польської освітньої політики на території ГУСЗ (кінець жовтня 1919 р. – 9 вересня 1920 р.) започатковано внаслідок кадрових змін та реорганізації відділу у секцію освіти та громадської опіки під керівництвом Люціана Заржецького. Йому підпорядковувався: загальний відділ (керівник Вацлав Єзерський), відділ загальних шкіл (керівник Володимир Голецький), відділ середніх і професійних шкіл (керівник Казимир Желянговський). При секції працювали шкільні ревізори, головним завданням яких було "здійснення безпосереднього контролю за педагогічною та громадською діяльністю шкіл усіх типів" [4].

Новий керівник відділу освіти критикував свого попередника як "завеликого опікуна беларуських шкіл". Люціан Заржецький був на свій час відомим у Польщі педагогом й громадсько-політичним діячем: ширий "ендек" (націонал-демократ – О. Т.) у своїх політичних поглядах, він обіймав посаду директора головного уряду Польського шкільного товариства, керував секцією професійних шкіл при Міністерстві віросповідань й громадської освіти. Педагогічні погляди Заржецького були щільно пов'язані з політичними, про що яскраво свідчать його опубліковані твори. В 1920 році було видано "Загальну дидактику або виховання характеру через навчання", в якій були певні пропозиції щодо освітньої політики, котрі в свою чергу сприяли б зміцненню національної єдності Польської держави. Розвиток освіти на території ГУСЗ опинився в руках особи, котра вважала, що "державна повинна організовувати польські школи навіть при незначній кількості польського населення незалежно від того, які школи існують у конкретній місцевості", що "державі потрібно клопотатися про підготовку вчителів, котрі б володіли польською мовою, знали польську культуру та мали відповідну національну свідомість", що "державні середні та вищі школи повинні бути виключно польськими, а національні меншості можуть утримувати свої школи приватно", що "державі потрібно призупинити доступ до шкіл людям з невідповідною, слабкою загальною та професійною підготовкою", що "для усіх шкіл визначити єдині загальні напрями та програми" [10, с. 132]. В кінці жовтня – на початку листопада 1919 року з громадської адміністрації на усіх рівнях (Генерального комісаріату, окружних комісаріатів, повітових старостів) почали звільняти представників місцевого походження, які дотримувалися федералістичних поглядів щодо майбутнього Краю [3, с. 263]. Згідно з освітньою системою, яка формувалася на території Польської держави, замість усіх наявних раніше типів навчальних установ на беларуських територіях повинні бути утворені загальноосвітні, сере-

дні, професійні та вищі школи, в яких навчання буде проводитися виключно польською мовою. Остання оголошується загальнообов'язковим предметом, на її вивчення у кожному класі відводиться не менше 2 годин на тиждень. В непольські школи призначаються вчителі польської мови, праця яких оплачуватиметься із фондів повітових шкільних інспекторів. Приватним школам дозволялося розробляти власні навчальні програми та вільно ними користуватися. Однак ті школи, які отримували державну допомогу, повинні були працювати відповідно до польських програм [3].

У січні 1920 року Л. Заржецький видав наказ про загальнопольські навчальні програми, обов'язкові для всіх шкіл. Однак, адаптація цих програм до потреб школи на "кресах східних" була відкладена на невизначений час [2, арк. 60]. Навчання в державних школах відбувалося за тими планами та програмами, які готували вчителі та затверджували місцеві шкільні інспектори. Організація нових шкіл на беларуських територіях ГУСЗ дозволялася приватним особам, громадським товариствам і урядовим організаціям. Діяльність приватних шкіл до початку 1920 року навіть не розглядалася польською владою. Однак, у січні 1920 р. вийшла постанова, згідно з якою правні організації та товариства повинні були відкривати школи виключно на загальних правилах. Коли ж такі товариства та організації погоджуються на державну допомогу, то вони вже не мають права здійснювати контроль над навчальним процесом [1]. З жовтня 1919 року почалося систематичне фінансування з бюджету ГУСЗ курсів та семінарій по підготовці вчителів. Однак, як виявилось, бажаючих працювати на багатонаціональних та спустошених війною територіях, було небагато. Керівництво розуміло, що залучити найкращі вчительські сили просто неможливо без належного утримання. На території ГУСЗ заробітна платня вчителя коливалася в межах 300-500 марок в місяць (в 2-3 рази менше, ніж у Польщі). Відповідно до домовленості з Генеральним комісаром у грудні 1919 року заробітня платня вчителям ГУСЗ була збільшена до 700-900 марок в місяць. А з березня 1920 року середня заробітня платня вчителя ГУСЗ дорівнювала 1000 маркам, й коливалась у залежності від кваліфікації та педагогічного стажу [3]. Крім того, вчителям були призначені додаткові виплати та пільги на рівні державних службовців. У березні 1920 року на території ГУСЗ запроваджувався "надзвичайний податок" (додаткові грошові виплати, затверджені для службовців ГУСЗ на період військового часу) для фахівців (60-100% від заробітної платні), чітко визначалася оплата некваліфікованим учителям (не менше 1000-1200 марок у місяць), призначалася додаткова винагорода керівникам шкіл. На органи місцевого самоврядування покладалося не тільки забезпечення вчителів житлом, світлом та засобами опалення (дровами), а також харчова допомога у розмірі: 25 пудів жита, 35 пудів картоплі, 4 пудів городини та 1 пуду м'яса [3].

У грудні 1919 року Л. Заржецький почав вимагати від окружних шкільних інспекторів робочі плани курсів з підготовки й перепідготовки вчителів. Державним семінаріям дозволялося працювати тільки на польській мові. На території ГУСЗ можна було створювати семінарії іншомовні, однак такі заклади, нагадаємо, не отримували державних субсидій. У березні 1920 р. в Брестському окрузі діяло 2 польські вчительські гімназії, а у Віленському окрузі – 4 польських вчительських гімназій. В Мінському окрузі підготовка польських вчителів не здійснювалася [1]. З кінця грудня 1919 року секція освіти почала організацію та поступовий перехід на державне утримання польських середніх шкіл [9, арк. 11]. Згідно з "Тимчасовими правилами для частково одержавлених середніх шкіл на території ГУСЗ", прийнятих 30 січня 1920 р., ці школи передавалися на утримання ГУСЗ без

права власності, право власності залишалось за певними громадськими організаціями, товариствами чи приватними особами [2, арк. 20–23]. Польська влада намагалася якомога швидше ліквідувати приватні середні школи, полишивши їх без державної допомоги. Вчителі приватних шкіл позбавлялися будь-яких пільг. Це все призводило до того, що вчителі почали масовий перехід до державних навчальних закладів. За оцінкою Л. Заржецького, з жовтня 1919 року по червень 1920 року кількість шкіл на "кресах східних" збільшилася на 120% [2, арк. 60], однак дані підрахунки є значно перебільшеними. По-перше, до кінця січня 1920 р. якоїсь єдиної статистики по Віленському, Брестському та Мінському округам не існувало. По-друге, коли порівняти офіційні дані за січень-червень 1920 р. (у грудні 1919 р. на території ГУСЗ було 2688 загальноосвітніх шкіл, 163565 дітей й 3670 вчителів, а в червні 1920 р. – 2508 загальноосвітніх шкіл, 162117 дітей й 3570 вчителів), то виходить, що кількість шкіл збільшилася лише на 3%. Швидше за все, керівник секції освіти мав на увазі розвиток польських шкіл на території ГУСЗ, який відбувався шляхом реорганізації шкіл інших національностей.

Збільшення кількості польських шкіл на Мінщині розпочалося з березня 1920 року, після того як окружний шкільний інспектор Мечислав Кавс подав у відставку. Новий інспектор, Люціан Квек, скерував до Генерального секретаріату секретний лист, в якому описав незадовільний стан організації шкільної справи на Мінщині й надав перелік власних пропозицій щодо покращення справи. Квек відштовхувався від того, що шкільна справа повинна була слугувати політичним намірам Польщі – долучення "кресів східних" до Польщі остаточно й назавжди. На його думку, на державне утримання потрібно було взяти всі без виключення школи: польські – щоб забезпечити їх розвиток, а інші – з метою контролю. Особливу загрозу інспектор побачив з боку беларуських шкіл, які збільшилися та розвивалися до цього часу через скорочення російськомовних. Підтримка російськомовних шкіл могла б знизити незадоволення з боку російських вчителів, котрі залишилися без засобів до існування та відтягнути населення від беларуського національно-визвольного руху. Беларуські та російські школи необхідно було поступово перетворювати на польські за згодою місцевого населення. Для зміцнення польських шкіл на Мінщині необхідно було "силою притягти сюди вчителів з Польщі" [2, арк. 23–26]. Політика, скерована на підтримку й розвиток польської шкільної справи в Мінському окрузі, була зупинена через військову евакуацію в липні 1920 р. У ліквідаційному рапорті шкільного інспектора було відзначено 1120 загальноосвітніх шкіл (327 польських, 233 беларуських, 537 російських, 23 єврейських), 100 середніх шкіл (16 польських, 2 беларуських, 51 російська, 31 єврейська) й 15 професійних навчальних установ (3 польських й 12 російських) [1, арк. 8–11].

На території ГУСЗ, де офіційно дозволялася організація різних національних шкіл відповідно до бажань місцевого населення, фінансову підтримку з боку держави отримали переважно польські школи. Матеріальна допомога польським школам, яку також надавали громадські організації, значно впливала на зниження популярності серед населення шкіл з іншими мовами викладання. Найбільш міцні позиції польськомовного шкільництва спостерігалася в жовтні-грудні 1919 року на території Брестчини, Віленщини та Гродненщини. Основним напрямком діяльності польської освітньої влади на території ГУСЗ був розвиток мережі середніх та професійних шкіл, поступовий перехід навчальних установ під контроль держави, намагання виробити єдині навчальні програми. Збільшення кількості шкіл з польською мовою навчання відбулося через реорганізацію російських, бе-